

STEPANOVA T. M.
Mykolaiv

METHODS OF TRAINING MASTER COURSE STUDENTS TO TEACH SPECIALIZED DISCIPLINES

The article deals with certain scientific approaches to the problem of preparing master course students to teaching activity. The author also determines the essence, the meaning and the key competences of a future preschool education specialist. The article provides a list of specialized disciplines which enable the professional growth of a future teacher and their methodical culture is formed. An attention is given to interactive lectures which will enable to combine the leading role of a teacher with a high activeness of a student.

Key words: teaching activity, professional training, interactive lecture, educational competences, methodical culture, methodical training.

СТЕПАНОВА Т. М.
г. Николаев

МЕТОДИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ МАГИСТРАТУРЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ ДИСЦИПЛИН ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

В статье раскрываются отдельные взгляды ученых на проблему подготовки студентов магистратуры к преподавательской деятельности. Определяется сущность, значение и характеристика ключевых компетенций будущего специалиста в области дошкольного образования. Подается перечень дисциплин по специальности, благодаря которым осуществляется профессиональный рост будущего преподавателя, формируется его методическая культура. Обращается внимание на чтение интерактивных лекций как таких, что позволят соединить руководящую роль преподавателя с высокой активностью студентов.

Ключевые слова: преподавательская деятельность, профессиональная подготовка, интерактивная лекция, образовательные компетенции, методическая культура, методическая подготовка.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2014

УДК 316.362.31+373.2.091

СУЯТИНОВА К. Є.
м. Кривий Ріг

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'ЯХ РОЗЛУЧЕНИХ БАТЬКІВ

У статті розглядаються проблеми формування особистості дитини дошкільного віку. Автор порушує питання соціалізації дошкільників у сім'ї як у найпершому соціальному інституті. Автор вказує на недоліки сучасних сімей, розкриває функції сім'ї. Подає характеристику материнської неповної сім'ї та батьківської неповної сім'ї. Розкриває негативний вплив розлученої сім'ї на формування особистості дитини дошкільного віку.

Ключові слова: сім'я, соціальний інститут, соціальна група, функції сім'ї, соціалізація, фактори соціалізації, розлучення, материнська неповна сім'я, батьківська неповна сім'я, особистість дитини дошкільного віку.

Постановка проблеми. Сім'я є багатоаспектним соціальним утворенням, що поєднує в собі якості соціального інституту, соціальної організації, соціальної структури та малої соціальної групи. Вона знаходиться на перетині структур при вивченні соціуму з тієї чи іншої позиції, на перетині макро- і мікроаналізу. Фундаментальна якість сім'ї – виконання ролі посередника між суспільством і особистістю, зняття протиріччя між особистістю і державою через інтереси сім'ї як автономного цілісного соціального інституту.

Як структурна одиниця сім'я віддзеркалює загальний стан суспільства, суперечності й наслідки процесів, що відбуваються у ньому. Унікальність сім'ї як соціального інституту

зумовлена довготривалою і глибокою взаємодією між батьками та дітьми. Сім'я є найбільш стійкою суспільною мікрогрупою для дитини протягом усього періоду її становлення. Проте, сучасна сім'я недостатньо справляється з функціями інституту первинної соціалізації дитини з низки різних причин, а саме: матеріальні і психолого-педагогічні проблеми, зміна ціннісних орієнтацій, втрата стабільності й історичної значущості функцій сім'ї, цивільні шлюби, неповні, кризові сім'ї, позбавлення батьківських прав, поширення соціального сирітства, насилля в сім'ї, розлучення.

Вітчизняні вчені (Б. Псавко, М. Солоннов, П. Старожицький, Б. Урланіс, А. Харчев, Л. Чуйко, М. Юркевич та ін.), а також зарубіжні педа-

гоги та психологи (К. Аронс, Д. Варга, З. Марова, З. Матейчек, Б. Спок) у своїх працях підкреслюють як прогресивність розлучення як явища (право на розлучення досягнуте у тривалій боротьбі, пов'язаній із соціальним прогресом, формуванням особистості, ставленням до жінки, дітей), так і негативні його сторони (ускладнюється процес виховання і розвитку дітей у зв'язку зі зміною стосунків між колишнім подружжям, із друзями та знайомими, які знають обох членів подружжя, переживаннями, відчуттям вини, болю й ін.).

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженню ролі сім'ї у вихованні та соціалізації зростаючої особистості присвятили свої праці Г. Авдіянц, М. Аккерман, М. Бикова, Т. Глухова, С. Голод, Е. Ейдемільер, Л. Єхалова, З. Кісарчук, О. Кляпець, В. Кравець, Т. Кравченко, В. Семиченко, В. Солодников, В. Столін та ін., які одноставні в тому, що належна реалізація сім'єю відповідних функцій можлива лише за умов усвідомлення батьками себе як агентів соціалізації, наявності в них широкого рольового репертуару, який забезпечував би представлення дітям очікувань найближчого соціального оточення, добровільне відтворення ними соціальних відносин, формування необхідних ціннісних орієнтацій.

Усе більше уваги останнім часом приділяється науковцями питанням ролі сім'ї і близьких людей у становленні системи емоційного ставлення дитини до світу (Л. Артемова, А. Кошелева, Т. Кравченко, М. Міщенко та інші). Багато авторів відзначають, що внутрішньосімейна атмосфера і батьківська любов є базовою основою формування у дитини довірливого ставлення до світу та її повноцінного розвитку (В. Заслуженюк, А. Ноур, В. Постовий, В. Семиченко і ін.).

Водночас, наявна потреба у вивченні особливостей соціалізації дітей у сім'ях розлучених батьків, оскільки формування особистості дитини дошкільного віку у сім'ях розлучених батьків не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – розкрити особливості формування особистості дитини дошкільного віку у сім'ях розлучених батьків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальність сім'ї як соціального інститу-

ту зумовлена довготривалою і глибокою взаємодією між батьками та дітьми. Сім'я є найбільш стійкою суспільною мікрогрупою для дитини протягом усього періоду її становлення. Сім'я, за твердженням О. Кононко, – не тільки перший, а й найголовніший, незамінний інститут соціалізації дитини перших років життя [3, с. 146].

Вплив родини на дитину, на її виховання, розвиток складно переоцінити. Саме в родині відбувається соціалізація дитини, прищеплюються моральні, національні, суспільні, сімейні цінності, формуються звички, традиції, поведінка, засвоюються перші соціальні ролі, перші стійкі враження про навколишній світ, набувається досвід, дитина залучається до соціальної діяльності. Водночас, у сучасному світі особистість дитини з раннього дитинства підпадає під вплив різних факторів соціалізаційного процесу. Під «факторами соціалізації» Н. Голованова, А. Капська, Н. Лукашевич, А. Мудрик та ін. розуміють найважливіші умови, що детермінують соціальний розвиток особистості. Їх умовно поділяють на такі групи: мегафактори (космос, планета, світове співтовариство); макрофактори (етнос, країна, держав); мікрофактори (родина, заклади навчання та виховання, осередок ровесників). Віддаючи належну роль впливу всіх факторів соціалізації, зауважимо, що найважливішими для дошкільників залишаються фактори мікрорівня. Мікрорівень – це конкретні умови життя дитини, її розвитку. До факторів цього рівня належать інститути соціалізації, з якими дитина безпосередньо взаємодіє: сім'я, дошкільний заклад, дитяча спільнота.

До факторів, які впливають на соціалізацію дитини в сім'ї, Т. Кравченко відносить: склад сім'ї (структура сім'ї як єдності функціонування її членів); позицію дитини в сім'ї – її ролі в сім'ї, які можуть за зовнішньої схожості (життя в сім'ї) бути різними; основні (реальні) вихователі-соціалізатори, тобто ті члени сім'ї, які здійснюють найбільший вплив на неї завдяки основному догляду, і ті, хто є для дитини найбільшим авторитетом, на кого вона найбільше хоче бути схожою; стиль виховання, який можна розглядати як домінуючий стиль основного вихователя-соціалізатора (наприклад матері), допоміжних соціалізаторів (батька, бабусі, дідуся); власне особистіс-

ний, моральний і творчий потенціал сім'ї. До нього належить уся сукупність позитивних якостей дорослих членів сім'ї – моральних, вольових, емоційних, інтелектуальних, культурних, пізнавальних і творчих особистостей [4, с. 119].

Сім'я реалізує ряд функцій, які відображають як специфіку сім'ї, так і своєрідність етапів життєвого циклу. Науковці виділяють наступні функції сім'ї: економічна, господарчо-побутова, репродуктивна, виховна, сексуально-еротична, духовна, функція емоційної підтримки, комунікативна, дозвіллева, охоплюють основні напрямки її життєдіяльності і дають інтегральну оцінку моральної життєздатності суспільства тощо. Так, А. Харчев виділяє специфічні та неспецифічні функції сім'ї. До специфічних він відносить ті, що притаманні на всіх етапах розвитку суспільства – це репродуктивна (дітонародження), соціалізація (виховання дітей) та функція матеріального утримання дітей. Неспецифічні функції сім'ї мають історичний характер і з розвитком суспільства розширюються чи, навпаки, звужуються, переходять до інших соціальних інститутів [10, с. 75].

З часом відбуваються зміни у функціях родини: одні втрачають свою цінність, з'являються інші у відповідності з новими соціальними умовами.

Проте сучасна сім'я недостатньо справляється з функціями інституту первинної соціалізації дитини з низки різних причин. Монотонність щоденного буття сім'ї, ізоляція дитини, відсутність стабільного і приємного мовного середовища, спостереження та засвоєння соціально несхвальних форм поведінки негативно позначаються на формуванні соціальної структури особистості. Урбанізація, централізована освіта дітей, тривале перебування в дошкільному навчальному закладі, постійна завантаженість батьків формалізують стосунки між дорослими та дітьми, зумовлюють непослідовність і несистематичність родинних впливів на зростаючу особистість [3, с. 162–165].

У сучасній психологічній літературі, присвяченій дитячо-батьківським стосункам, описані негармонійні стилі сімейного виховання, що негативно впливають на особистісні особливості дітей (В. Гарбузов, О. Захаров, Д. Ісаєв,

А. Лічко, Н. Рождественська, Е. Ейдемлер, В. Юстицькіс). Вчені наголошують, що взаємовідносини в сім'ї – це перше, що засвоює дитина, що впливає на характер її соціалізації, засвоєння нею соціальних норм життя. Важливе значення у розвитку соціальної поведінки дитини відіграють емоційні зв'язки батьків з іншими людьми. Прихильність матері чи батька до людей, їх відкритість (закритість) контактам, щирість стосунків з оточуючими стають для дитини першою школою соціальної дієздатності. Вибірковість у стосунках батьків певною мірою визначають вибірковість контактів дошкільника. Таким чином, спілкування батьків один з одним, з друзями, знайомими, колегами, сторонніми людьми є важливим досвідом, на ґрунті якого будується соціальна стратегія поведінки дитини [6, с. 188].

Розлучення в родині з дітьми, мінімізація його негативних наслідків (Т. Гурко, О. Холостова, В. Бойко, К. Оганян, О. Копітенкова, В. Бочарова, Г. Іващенко, М. Плоткіна) представляють значний інтерес для науково-практичного аналізу. Основна кількість праць вітчизняних авторів з цієї проблеми присвячена вивченню взаємозв'язку між соціальним самопочуттям, розвитком дитини та впливом на неї розлучення. Розуміння даного аспекту ускладнюється тим, що у багатьох дослідженнях всі діти із родин з одним батьком розглядаються як єдина група, а їх труднощі не диференціюються, ототожнюються.

Так, з великою кількістю розлучень щорічно велика кількість дітей переживає сильний стрес. Дослідження проблеми впливу розлучення батьків на особистість дітей беруть свій початок у працях Н. Башкірової, Ю. Валлерштейн, Д. Келлі, О. Кузіна, О. Максимовича, Н. Мальярової, С. Нартової-Бочавер, М. Несмеянової, Г. Фомюка та інших. У наукових доробках широко висвітлені особливості впливу дестабілізованих стосунків між батьками на особистість дитини (Т. Алексеєнко, М. Буянов, А. Добрович, Е. Ейдемллер, Г. Іващенко, З. Матвійчик, В. Сатір, В. Юстіцькіс). Особливості батьківсько-дитячих взаємин, зміни в життєдіяльності дитини після розлучення розглядалися психологами К. Аронс, Н. Башкіровою, С. Вальпер, Д. Відрою, Г. Фігдором та іншими [7, с. 3].

Серед причин зростання кількості розлучень Т. Андреева вказує на декілька груп фак-

торів, а саме: на економічні фактори, політичні, расові, релігійні, високий рівень жіночої зайнятості на виробництві, освітній рівень жінок, виникнення протиріч між материнськими та виробничими функціями жінок [2, с. 145].

Прикладами процесу розлучення, за Т. Андреевою є:

- «часова» класифікація: розчарування, ерозія стосунків, роз'єднання, фізичне роз'єднання, депресія, «друга юність», напружена діяльність;
- «змістова класифікація»: емоційне розлучення, юридичне розлучення, економічне розлучення, батьківське розлучення, розлучення з точки зору суспільства (індивіда вважають самотнім), психологічне розлучення [2, с. 148].

Формування емоційно здорової дитини залежить від взаємовідносин дитини з двома батьками. 90% дітей, батьки яких розлучаються, дізнавшись про розлучення, відчували короткочасний шок з відчуттям болю й несвідомого страху. Більше половини дітей, з числа 50% батьків які після розлучення через три роки перестають навідувати своїх дітей, відчують себе відчуженими й покинутими. На думку Т. Андреевої, хлопці, позбавлені у дитинстві достатнього спілкування з батьком або засвоюють «жіночий» тип поведінки, або створюють спотворене уявлення про чоловічу поведінку як антагоністично протилежну жіночій та не сприймають всього того, що їм намагається прищепити мати. Такі хлопці виявляються менш зрілими й цілеспрямованими, не відчувають себе в безпеці, менш ініціативні й врівноважені, у них складно розвивається здатність співчувати, керувати своєю поведінкою. Їм складніше виконувати свої батьківські зобов'язання. Дівчата, які виховуються без батька, менш успішно формують уявлення про мужність, у майбутньому у них менше шансів правильно розуміти своїх чоловіків та синів, виконувати роль жінки та матері. Любов батька до доньки важлива для розвитку її самосвідомості, впевненості у собі, формування свого образу жіночості [2, с. 152].

У своїй роботі Л. Савінов та К. Камишова акцентують, що негативні наслідки розлучення не одразу очевидні. По-перше, у повному обсязі вони проявляються лише через довгий період, по-друге, їх наявність досить часто не афішується через бажання приховати негаразди в родині. Відмова від шлюбно-сімейних

відносин при розлученні – це більше, ніж просто відмова від сімейної життєдіяльності, від її протиріч та проблем; це заміна загальнолюдських досягнень індивідуально-егоїстичними інтересами [8, с. 36].

Розлучення батьків, безумовно, є фактором ризику, що частіше всього ускладнює нормальний особистісний та емоційний розвиток дитини. Розпад сім'ї як основного агента соціалізації – це для дитини повне руйнування колишнього соціального світу, втрата психологічної підтримки, необхідність вирішувати нові задачі [5].

Наголосимо, що після розлучення, зазвичай, утворюється материнська сім'я, подекуди – батьківська. Тому психологи радять матері, відповідаючи на запитання дитини, уникати сильного негативу або занадто різких, грубих зауважень у бік батька дитини. Також слід бути обачними у порівняннях нового члена сім'ї. «Висловлення вголос порівняльних фраз, які звичайно завжди будуть не на користь нового батька або матері, можуть вивести дитину з рівноваги, але цього ніколи не можна допускати. Навпаки, варто докладніше розпитати дитину про ті гарні якості, які вона пам'ятає про своїх батьків й можливо навіть щось відтворити» – вказує А. Андреева [1].

У материнських неповних сім'ях хлопчики не бачать приклада чоловічої поведінки в сім'ї, що заважає формуванню в процесі їхньої соціалізації адекватного подання про рольові функції чоловіка, батька. Хлопчик не має можливість спостерігати особливості чоловічої поведінки й мимоволі переймає жіночі риси. Психічний і сексуальний розвиток дівчинки в неповній сім'ї також відрізняється суперечливістю. Поведінка незаміжньої матері в сім'ї може спотворити подання про рольові функції жінки, дружини, матері. Одинокі матері змушені витратити багато сил на матеріальне забезпечення сім'ї, а тому менше часу залишається на виховання дітей.

У батьківській неповній родині існує ряд певних проблем, таких як сполучення ролі обох батьків в одній особі, ускладнення в ставтєворольовій соціалізації дітей, особистісні проблеми самотнього батька, труднощі при формуванні вторинної сім'ї тощо.

Переважає більшість соціальних характеристик дітей, що переживають розлучення,

свідчить, на жаль, про негативний характер його наслідків на розвиток особистості дитини. Фахівці відрізняють більше виражені негативні наслідки ситуації в дітей в неповній сім'ї через розлучення, на відміну від дітей, що втратили батьків у результаті передчасної смерті. Якщо останні пережили втрату батька у наслідок нещасного випадку, то в батьків, що пережили розлучення, вихід з родини одного з них пов'язаний з відчуттям зради, відсутністю любові й власної незначущості. Діти в розлучених сім'ях більше схильні до психологічної деформації особистості, вони частіше мають низьку самооцінку, вище індекс тривожності, більше підвласні комплексам.

Висновок. Отже, умови життя, виховання дитини відбиваються на особливостях її особистісного розвитку, на її емоційному самопочутті, самооцінці, відношенні до інших людей, невміння протистояти життєвим труднощам. У розлучених родинах порушуються головні умови повноцінного розвитку дитини – захист, любов, турбота про близьких, доброзичливість. Сімейні конфлікти, недолюбленість, смерть одного з батьків, жорстокість, в решті-решт розлучення – це ті обставини, які травмують дитячу психіку. Ці та численні інші проблеми змушують замислитися над проблемою функціонування інституту неповної сім'ї, зокрема сімей розлучених батьків та звернути уваги на недоліки у процесі соціалі-

зації дітей у таких сім'ях. Перспективами *подальших наукових розвідок* є з'ясування рівнів соціалізації дітей дошкільного віку з розлучених сімей.

Список використаних джерел

1. Андреева А. Д. Как помочь ребенку пережить горе : психол. консультация / А. Д. Андреева // Вопросы психологии. — 1991. — № 2. — С. 87—96.
2. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособ. / Т. В. Андреева. — СПб. : Речь, 2004. — 244 с.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. — К. : Освіта, 1998. — 225 с.
4. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія / Т. В. Кравченко. — К. : Фенікс, 2009. — 416 с.
5. Кузнецова Е. В. Социализация детей в семьях разведенных родителей : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04. / Кузнецова Екатерина Викторовна. — Саранск, 2003. — 239 с.
6. Марчук Г. В. Проблема соціального розвитку в світлі теорії соціалізації Л. С. Виготського / Г. В. Марчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць. — Рівне : РДГУ, 2005. — Вип. 36. — С. 188.
7. Руденко І. М. Вплив розлучення батьків на життєдіяльність дитини молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 / Руденко Ілона Миколаївна. — К., 2009. — 20 с.
8. Савинов Л. И. Социальная работа с детьми в семьях разведенных родителей : учеб. пособ. 4-е изд., перераб. и доп. / Л. И. Савинов, Е. В. Камышова. — М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2008. — 260 с.
9. Соціальні служби – родині : Розвиток нових підходів в Україні / за ред. І. М. Григи, Т. В. Семігної. — К. : Києво – Могилянська Академія, 2002. — 188 с.
10. Харчев А. Г. Брак и семья в СССР / А. Г. Харчев. — М. : Мысль, 1979. — 312 с.

SUYATYNOVA K. E.

Kryvyi Rig

THE FORMATION OF A CHILD OF PRESCHOOL AGE IN FAMILIES OF DIVORCED PARENTS

In the article the problems of formation of the personality of a child of preschool age. The author raises the question of socialization of preschool children in the family as in the first social institution. The author points out the flaws in modern families, reveals family functions. The psychological characteristic is given to maternal and fatherly incomplete families. Reveals the negative impact of a divorced family on the formation of a child of preschool age.

Key words: family, social institution, a social group, family, socialization of the child, factors of socialization, divorce, maternal incomplete family, fatherly incomplete family, the identity of children of preschool age.

СУЯТИНОВА Е. Е.

г. Кривой Рог

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В СЕМЬЯХ РАЗВЕДЕННЫХ РОДИТЕЛЕЙ

В статье рассматриваются проблемы формирования личности ребенка дошкольного возраста. Автор поднимает вопрос социализации дошкольников в семье как в самом первом социальном институте. Автор указывает на недостатки современных семей, раскрывает функции семьи. Подает характеристику материнской неполной семьи и родительской неполной семьи. Раскрывает негативное влияние разведенной семьи на формирование личности ребенка дошкольного возраста.

Ключевые слова: семья, социальный институт, социальная группа, функции семьи, социализация, факторы социализации, развод, материнская неполная семья, отцовская неполная семья, личность ребенка дошкольного возраста.

Стаття надійшла до редколегії 23.04.2014